

OSNOVI EKONOMIJE

PREDAVANJE 7

TRŽIŠTE FAKTORA PROIZVODNJE: RADA, KAPITALA I PRIRODNIH RESURSA

PRIMARNI I PROIZVEDENI FAKTORI PROIZVODNJE

Primarni faktori proizvodnje su:

1. Rad
2. Prirodni resursi

Proizvedeni faktor je:

1. kapital

TRAŽNJA PONUDA FAKTORA PROIZVODNJE

- Tražnja za faktorima proizvodnje zavisi od:
  1. Obima proizvodnje (outputa) finalnih dobara
  2. Troškova inputa

TRŽIŠTE RADA

- Ponuda rada predstavlja broj sati koje radna snaga želi da radi na poslovima koji donose zaradu (platu, najamninu, nadnicu): u fabrikama, na poljoprivrednim imanjima, u trgovine, državnoj administraciji ili ustanovama.

TRŽIŠTE KAPITALA

- **Kapital** je proizvedeni faktor proizvodnje.
- **Osnovni pojavni oblici kapitala su:**
  1. Realni (fizički)
  2. Finansijski kapital

TRŽIŠTE KAPITALA

- **REALNI KAPITAL** predstavlja kapitalna dobra koja se ponovo koriste kao inputi za dalju prodaju.
- **Postoje tri glavne kategorije kapitalnih dobara:**
  1. Zgrade (kao što su fabrike i kuće)
  2. Oprema (mašine, vozila, kompjuteri)
  3. Zalihe (inputa i outputa)

TRŽIŠTE KAPITALA

- **FINANSIJSKI KAPITAL** čine finansijski instrumenti , koji izražavaju međusobna potraživanja i obaveze domaćinstava i preduzeća, finansijskih i nefinansijskih.
- Štedni i transakcioni depoziti, krediti, akcije i obveznice predstavljaju najpoznatije oblike finansijskog kapitala.
- Finansijski kapital po pravilu donosi prinos svojim vlasnicima, odnosno poveriocima, koji plaćaju njegovi korisnici, odnosno dužnici.

TRŽIŠTE PRIRODNIH RESURSA

PREGLED OSNOVNIH POJMOVA

RAVNOTEŽNA CENA INPUTA NA TRŽIŠTU SAVRŠENE KONKURENCIJE

- Se formira na onom nivou na kojem su ponuđene I tražene količine jednake.

TRAŽNJA ZA RADOM

- Je količina rada koju su poslodavci spremni i u stanju da angažuju po različitim platama, odnosno nadnicama, u datom periodu.

REALNI KAPITAL

- Predstavlja kapitalna dobra koja se ponovo koriste kao inputi za dalju proizvodnju.

STOPA PRINOSA NA KAPITAL

- Označava godišnji neto prinos na investirani kapital izražen u procentima.

FINANSIJSKI KAPITAL

- Čine finansijski instrumenti koji izražavaju međusobna potraživanja i obaveze domaćinstava i preduzeća, nefinansijskih i finansijskih.

KAMATA

- Je zarada na štednju i finansijski kapital.

KAMATNA STOPA

- Je cena koja se plaća na finansijska sredstva koja je neko uštedeo ili koja su pozajmljena nekome. Otuda kamatna stopa predstavlja procentualni izraz kamate.

RENTA

- Je svako plaćanje upotrebe fiksnih činilaca.

OSNOVI EKONOMIJE

PREDAVANJE 7A

EKSTERNALIJE, JAVNA DOBRA I ZAJEDNIČKI RESURSI

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- *Eksternalije* su nenadoknađeni (ili nekompensirani) učinci postupaka neke osobe na dobrobit nekoga sa strane.
- Eksternalije dovode do neefikasnosti tržišta, pa tržišta ne uspevaju da maksimiziraju ukupan višak.

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- Eksternalije nastaju...

...kada se neka osoba bavi aktivnošću koja utiče na dobrobit nekoga sa strane, ...

...a pri tom niti plaća,

niti dobija neku naknadu povodom tog efekta.

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- Ako je efekat na posmatrača sa strane nepovoljan, eksternalija se naziva: *negativna eksternalija*.
- Ako je efekat na posmatrača koristan, takva eksternalija se naziva: *pozitivna eksternalija*.

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- Negativne eksternalije
  - Gasovi iz automobila – urušava zdravlje ljudi. Vlada pokušava da reši ovaj problem uvođenjem standarda emisije gasova za automobile i uvođenjem akciza na benzin.
  - Pušenje cigareta – zabrana pušenja, edukacija i akcize na cigarete
  - Lajanje pasa (preglasni ljubimci) – pravila kućnog reda i mira
  - Buka koju stvaraju komšije – pravila kućnog reda i mira

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- Pozitivne eksternalije
  - Vakcinacija – sprečava se epidemija bolesti i visoki troškovi saniranja epidemije – edukacija, obavezno vakcinisanje
  - Restauriranje istorijske zgrade – privlače turiste i podižu estetski užitek – sufinansiranje restauracije zgrada, poreske olakšice za stanare koji restauriraju, zakoni o zaštiti spomenika.
  - Istraživanje novih tehnologija – od novih saznanja imaju koristi širi slojevi društva – vlada finansira naučna istraživanja i dodeljuje patente pronalazačima.
  - Vlada reaguje kako bi zaštitila društveni interes

EKSTERNALIJE I NEEFIKASNOST TRŽIŠTA

- Negativna eksternalija dovodi do toga da tržište proizvodi veću količinu proizvoda nego što je društveno poželjno.
- Pozitivna eksternalija dovodi do toga da tržište proizvodi manju količinu proizvoda nego što je društveno poželjno.

- *Internalizovanje eksternalija* uključuje promenu podsticaja da bi ljudi vodili računa o eksternim efektima svojih postupaka.

- Postizanje društveno optimalnog outputa
- Država može da internalizuje eksternalije *oporezivanjem* proizvođača čime se kriva ponude pomera naviše za iznos poreza.
- Internalizovanje eksternalija podstiče kupce i prodavce na tržištu da vode računa o eksternim efektima svojih postupaka.

- Kada neka eksternalija donosi *koristi* trećoj strani, govorimo o pozitivnim eksternalijama
  - društvena vrednost dobra prevazilazi individualnu vrednost

- Prelivanje tehnologije je jedna vrsta pozitivnih eksternalija;
- Nastaje kada neka inovacija ili projekt jednog preduzeća ne donosi korist samo tom preduzeću, već postaje deo tehnološkog znanja celog društva i koristi celom društvu (kompjuter).
- Primer pozitivne eksternalije je obrazovanje. Bolja kvalifikaciona struktura društva ima za posledicu uređenu državu od koje koristi imaju njeni građani.

POZITIVNE EKSTERNALIJE

- Kod negativnih eksternalija povećavaju se troškovi (kriva ponude ide ulevo).
- Kod pozitivnih eksternalija povećavaju se koristi jer je korist za društvo veća od koristi koju pripisuju pojedinci (kriva tražnje ide udesno).

- Internalizovanje eksternalija: Subvencije
  - Koriste se kao primarni metod u pokušaju internalizovanja pozitivnih eksternalija (obrnut efekat u odnosu na poreze)

- Industrijska politika
  - Državna intervencija u ekonomiji koja ima za cilj unapređenje industrija sa naprednom tehnologijom
  - *Zakon o patentima* je deo tehnološke politike koji uz zaštitu patenta, pojedincu (ili preduzeću) daje *pravo svojine* nad njegovim pronalaskom
  - Zato se kaže da patent internalizuje eksternalije

INDIVIDUALNA (PRIVATNA) REŠENJA ZA EKSTERNALIJE

- Nije uvek neophodno da država rešava problem eksternalija.

INDIVIDUALNA (PRIVATNA) REŠENJA ZA EKSTERNALIJE

- Etički kodeksi ili društvene sankcije (nije lepo bacati đubre na ulici)
- Dobrotvorne ustanove (zaštita životne sredine)
- Integracije različitih vrsta preduzeća – voće i pčele – pčele pomažu oprašivanje cvetova voća, dok se pčele hrane nektarom cveća voća. Izbegava se problem premalo voća, premalo pčela.
- Sklapanje ugovora između zainteresovanih strana kako bi se unapred odredio broj stabala i broj pčela i udeo voćara i udeo pčelara u ostvarenim prihodima. Na taj način se izbegava problem premalo voća, premalo pčela.

- Prema ***Kouzovoj teoremi***, ako privatne strane mogu da pregovaraju o alokaciji resursa bez troškova, onda sami mogu da reše i problem eksternalija
- Transakcioni troškovi
  - ***Transakcioni troškovi*** su troškovi koje stranke snose u procesu dogovaranja i sprovođenja dogovora u delo.

JAVNA POLITIKA PREMA EKSTERNALIJAMA

- Kada su neke eksternalije toliko značajne, a privatno rešenje nije postignuto vlada može da reši problem na jedan od dva načina...
  - Komandno-kontrolnim merama.
  - Tržišnim merama.

JAVNA POLITIKA PREMA EKSTERNALIJAMA

- Komandno-kontrolne mere
  - Obično se pojave u obliku regulacije:
    - Zabranjuju određene oblike ponašanja (ograničavanje nivoa zagađenja okruženja na godišnjem nivou, npr., po fabrici u industriji čelika, do 300 tona otpada godišnje).
    - Zahtevaju određene oblike ponašanja (usvajanje novih, čistijih tehnologija).
  - Primeri:
    - Zahtev da svi studenti budu vakcinisani.
    - Propisi o nivoima emisije zagađenja koje utvrđuje vladina agencija za zaštitu životne sredine (AZŽS).

JAVNA POLITIKA PREMA EKSTERNALIJAMA

○ Tržišne mere

- Vlada koristi poreze i subvencije da uskladi privatne podsticaje i društvenu efikasnost – internalizovanje eksternalija.
- Porezi kojima se koriguju efekti negativnih eksternalija zovu se *Piguovi porezi*

“NAJBOLJE U ŽIVOTU JE ONO ŠTO JE BESPLATNO...”

- Besplatna dobra su posebni izazov za ekonomsku analizu.
- Većina dobara u ekonomiji alociraju se na tržištima gde dobra imaju cene koje su signali koji upravljaju odlukama kupaca i prodavaca.
- Kod besplatno dostupnih dobara tržišne sile koje alociraju resurse nisu prisutne.

“NAJBOLJE U ŽIVOTU JE ONO ŠTO JE
BESPLATNO...”

- U takvim slučajevima, država (vlada) svojim merama može (potencijalno) da ispravi nastali tržišni neuspeh i poveća ekonomsku dobrobit.

RAZLIČITE VRSTE DOBARA

○ Kada razmišljamo o različitim dobrima u ekonomiji, korisno je da ih grupišemo na osnovu dve karakteristike:

- Da li je nekom određenom dobru svojstvena

isključivost?

- Da li je nekom određenom dobru svojstven *rivalitet?*

RAZLIČITE VRSTE DOBARA

Isključivost

- ***Isključivost*** se odnosi na svojstvo dobra po kojem jedna osoba može da bude sprečena da koristi to dobro.

Rivalitet

- ***Rivalitet*** se odnosi na svojstvo dobra po kojem njegovo korišćenje od strane jedne osobe smanjuje korišćenje tog dobra od strane drugih ljudi.

RAZLIČITE VRSTE DOBARA

○ Četiri vrste dobara

- Privatna dobra - rivalitet + isključivost – kornet sladoleda, jednostavno ga nećete nekome dati ukoliko to ne želite što je isključivost. Rivalitet- ako jedna osoba jede kornet, druga ne može da jede isti taj kornet.
- Javna dobra - ni rivalitet, ni isključivost – sirena za tornado. Kada sirena zasvira nemoguće je nekoga sprečiti da je čuje. Isto tako, kada neko stekne korist od ovog upozorenja on ne umanjuje tu istu korist nekom drugom.

RAZLIČITE VRSTE DOBARA

- Zajednički resursi - rivalitet, ali ne isključivost – Riba u okeanu. Kada ribari ulove ribu, ostaje manje ribe za druge ribare (rivalitet). S obzirom da je okean veliki, isključivost je gotovo nemoguća.
- Prirodni monopoli - isključivost, ali ne rivalitet – npr. vatrogasna stanica. Vatrogasci mogu da odluče da ne gase požar i tako ostave kuću da izgori. Sa druge strane, požari su retki i mala je verovatnoća da će požar istovremeno izbiti u dve kuće, tako da su troškovi zaštite dodatne kuće od požara niski.

DOBRA KOJA NE ISKLJUČUJU

- Tema ove lekcije su dobra koja nemaju svojstvo isključivosti - javna dobra i zajednički resursi.
- I kod jednih i kod drugih se javljaju eksternalije jer za nešto što ima vrednost nije određena cena.
- Ako jedna osoba treba da obezbedi javno dobro npr. sirenu za tornado, drugi ljudi su u boljem položaju, ali im je to nemoguće naplatiti.
- Ili ako jedna osoba koristi zajednički resurs, npr. ribu u moru, drugi ljudi su u gorem položaju, a ipak ne bivaju oštećeni za svoj gubitak.
- Zbog ovih eksternalija, individualne odluke o potrošnji i proizvodnji mogu da dovedu do neefikasne alokacije resursa. Državna intervencija može da poveća ekonomske dobrobiti.

JAVNA DOBRA

- *“Besplatna vožnja”* kada pojedina osoba stiče korist od nekog dobra, ali izbegava da ga plati.

- Pošto ljudi ne mogu biti isključeni iz sticanja koristi od javnog dobra, pojedinci mogu da izbegnu plaćanje jer očekuju da drugi plate upotrebu takvog dobra.
- Problem besplatne vožnje sprečava privatna tržišta da nude javna dobra.

- Rešavanje problema besplatne vožnje
  - Vlada može odlučiti da obezbedi javno dobro ako ukupne koristi prevazilaze troškove snabdevanja.
  - Vlada može da svima popravi položaj ako obezbedi javno dobro, a plati ga iz poreskog prihoda.

- Borba protiv siromaštva – socijalna pomoć za siromašne, obezbeđivanje hrane (narodne kuhinje), krova nad glavom...
- Borba protiv siromaštva je javno dobro. Nijedan pojedinac nije u stanju da ovaj problem reši sam jer je problem suviše veliki.
- Individualni prilozi u dobrotvorne svrhe nisu u stanju da reše problem. Ljudi koji ne daju novac u dobrotvorne svrhe mogu da se besplatno voze na talasu velikodušnosti drugih.
- Oporezivanje bogatijih u cilju pomaganja siromašnih je opravdano. Siromašnima je bolje, dok bogatiji žive u društvu sa manje siromaštva.

- *Analiza troškova i koristi* se odnosi na istraživanje koje poredi troškove i koristi za društvo nastale pri obezbeđivanju javnog dobra.
- Da bi se odlučilo da li da se javno dobro obezbedi ili ne, treba uporediti ukupne koristi onih koji to dobro koriste sa troškovima njegovog obezbeđivanja i održavanja.

- Analiza troškova i koristi treba da se koristi za procenu ukupnih troškova i koristi nekog projekta za društvo u celini.
  - To je težak zadatak, jer ne postoje cene na osnovu kojih bi se vršila procena društvenih koristi i utrošenih resursa.
  - Zbog toga je izračunavanje troškova i koristi od javnog dobra u najboljem slučaju približno.

ZAJEDNIČKI RESURSI

- Zajednički resursi, kao ni javna dobra, nemaju svojstvo isključivosti: oni su svima koji žele da ih koriste dostupni – besplatno.

ZAJEDNIČKI RESURSI

- Zajednički resursi imaju svojstvo rivaliteta pošto korišćenje zajedničkog resursa od strane jedne osobe smanjuje sposobnost druge osobe da ga koristi.
- Novi je problem: kada se dobro obezbedi, kreatori javne politike treba da vode računa u kojoj se meri ono koristi.

- Čist vazduh i voda – negativna eksternalija koja se ublažava regulacijom ili uvođenjem Piguovih poreza. Čist vazduh i čista voda su zajednički resursi koji se uništavaju prekomernim zagađenjem jer individualni donosioci odluka prilikom odlučivanja ne vode računa o interesima šire zajednice.

PREGLED OSNOVNIH POJMOVA

EKSTERNALIJE

- Su eksterni efekti aktivnosti proizvođača ili potrošača, koji utiču na ostale proizvođače ili potrošače, a koji nisu sadržani u težišnoj ceni tih aktivnosti.

PIGUOVI POREZI

- Su porezi kojima se regulišu negativne eksternalije.

ZAJEDNIČKI RESURSI

- Su dobra koje odlikuje rivalitet, ali ne i isključivost.

PROGRESIVNI POREZI NA DOHODAK

- Znače da porodice sa visokim dohotkom plaćaju ne samo apsolutno, već i relativno veće poreze, jer se na njih primenjuju oštrije (veće) poreske stope.

PROPORCIONALNI POREZI

- Se zasnivaju na istim poreskim stopama za sve obveznike, što znači da svi plaćaju srazmerno svom dohotku.

REGRESIVNI POREZI

- Uzimaju veći deo dohotka siromašnijim porodicama nego bogatima.

